

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Den farliga vägen

Wassholm, Johanna

Published in:
Åbo Underrättelser

Publicerad: 22/09/2020

Document Version
(Referentgranskad version om publikationen är vetenskaplig)

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:
Wassholm, J. (2020). Den farliga vägen. *Åbo Underrättelser*, (22.9.2020).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Den farliga vägen

... rusade bakifrån på arkangeliten, ryckte i hans väska och begynte bulta honom med en käpp i hufvudet.

Faror lurar på vägarna för den som är rörlig – det visar det här citatet ur tidningen *Morgonbladet* som skildrar de ödesdiga följder som ett besök i Tenala fick för en ryskkarelsk gårdfarihandlare 1882. Handelsmannen hade sålt sina varor i ett torp, varvid en dräng som bevittnat handelsutbytet hade fäst uppmärksamhet vid de kontanta pengar han hade på sig. Drängen följde efter gårdfarihandlaren då denne fortsatte färden och försökte råna honom då han kommit utom synhåll från sina kunder. Rånförsöket utmynnade i slagsmål, som i sin tur utmynnade i brutal misshandel och i att handelsmannen avled. Den känt medellösa gärningsmannen blev fast vid jultiden, då han väckte misstankar bland ortsborna genom att frikostigt dela ut presenter åt Tenalaflickorna.

Det forskningsprojekt jag arbetar i undersöker möten mellan rörliga handelsmän och deras kunder i slutet av 1800- och början av 1900-talet. På vägarna färdades en mångfald av människor vilkas försörjning förutsatte rörlighet – förutom handelsmän exempelvis lumpsamlare, kastrerare och hantverkare. De rörligas ankomst var något de bofasta ofta såg fram emot. De förde med sig en fläkt från den stora världen, nyheter och spännande rykten, och deras varor väckte nyfikenhet och ha-begär – tidvis förvisso också missnöje och ilska över en dålig affär.

Exemplet från Tenala visar ändå att alla möten mellan rörliga och bofasta inte var fredliga. Att det fanns faror på färden är en allmängiltig iakttagelse, som bland annat bekräftas av den gastkramande svenska dokumentären *Judagölen* från 1982 som är tillgänglig på Svt Play. I dokumentären redovisar filmaren Staffan Lamm den händelsekedja som ledde till att drängen Andreas Pettersson dömdes och avrättades för mord på en judisk gårdfarihandlare i Småland i Sverige 1874.

De teman som dokumentären tar upp är lätta att hitta också på närmare håll. På Riksarkivet i Åbo finns exempelvis ett rikligt rättegångsmaterial som berör ett uppmärksammat mord på en ryskkarelsk gårdfarihandlare i Järvikylä by i Sagu 1907. Handelsmannens lik hittades gömt i skogen, och något senare hittades hans på varor tömda stora väska i ett dike. En familj – mor,

far och son – åtalades för mordet och dömdes till stränga fängelsestraff. Några år senare dök fallet på nytt upp i tidningsspalterna då sonen tillsammans med en medfånge lyckades rymma från Kakola.

Rättegångsprotokoll erbjuder fascinerande inblickar i de möten som ägde rum mellan rörliga handelsmän och deras bofasta kunder. Akten om Sagu-fallet omfattar mer än 150 sidor, vilka bland annat avslöjar att den mördade gårdfarihandlaren genom sina regelbundna handelsresor var väl känd i trakten. Detaljerad dokumentation av förhör med flera vittnen, pass, kartor och ritningar ger även kunskap om hur ofta gårdfarihandlaren brukade återkomma, om hans färdrutter och om hur köpsläendet gick till.

Materialet ger också detaljerad information om de varor som gårdfarihandlaren saluförde. I en notis som publicerades i *Åbo Underrättelser* den 5 mars 1908 kan man läsa att den mördade handelsmannen förutom 140 mark i kontanter hade berövats sitt varulager. För att få veta vad som ingick i varulagret är man dock hänvisad till rättegångsprotokollen. Dessa avslöjar att lagret bestod av tyger som flanell och ylle, konfektionsvaror som skjortor, svarta strumpor, hängslen och huvuddukar samt ett fickur. Liksom i Tenala-fallet, och i andra motsvarande fall, väcktes misstankarna mot förövarna av att de verkade ha tillgångar de borde ha saknat. De hade själva tagit en del av kläderna i bruk och fört tyger till den lokala skräddaren för att låta sy upp mer. Resten av varorna hade de gömt, sannolikt med en bakomliggande tanke att sälja dem i ett senare skede.

Morden i Sagu och Tenala kan placeras in i ett bredare sammanhang som belyser den utsatthet som präglade det rörliga livet på vägarna. Särskilt handelsmän som bar med sig både kontanta pengar och värdefulla varor var ett lockande byte för potentiella skurkar. Många på landsbygden levde ett fattigt liv, och den rörlige handelsmannens vars affärer verkade gå bra antogs vara förmögen. I sådana situationer kunde frestelsen att komma över pengar eller varor bli övermäktig. De rörligas utsatthet stärktes ytterligare av att de ibland rörde sig ensamma, långt från hemorten, och av att de var verksamma i en gråzon mellan det lagliga och olagliga. Detta gjorde att de tenderade att undvika livligare trafikerade huvudleder för att minimera risken att stöta ihop med länsmannen som i värsta fall konfiskerade de olagliga handelsvarorna.